

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ
ОСВІТИ**

Кафедра філософії та соціології

В.М. Овчаренко

ФІЛОСОФІЯ ПОЗИТИВІЗМУ

Конспект лекцій

Харків – 2014

Овчаренко В.М. Філософія позитивізму: Конспект лекцій. –
Харків: УкрДАЗТ, 2014. – 31 с.

Конспект лекцій підготовлено відповідно до робочої програми курсу «Філософія». Він є складовою навчально-методичного комплексу нормативного курсу філософії, яка включає методичні вказівки до семінарських занять, тести, основну і додаткову літературу, питання письмових контрольних робіт і слугує методичним підґрунтям для самостійного вивчення цієї дисципліни під час підготовки до семінарських занять.

У конспекті лекцій розглядаються проблеми, які поглиблюють знання студентів у сфері як філософської, так і загальнонаукової освіти. Велика увага приділяється проблемам стадій технічного розвитку людства та класифікації наук. Ці знання потрібні студентам для усвідомлення складного процесу становлення наук і великого значення інтелектуального розвитку людства. Розглянута тематика сприятиме підвищенню загальноосвітнього та культурного рівня студентів.

Рекомендується студентам всіх напрямків підготовки денної та заочної форм навчання.

Бібліогр.: 16 назв.

Конспект лекцій розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри філософії та соціології 17 грудня 2012 року, протокол № 5.

Рецензент

проф. В.М. Петрушов

В.М. Овчаренко

ФІЛОСОФІЯ ПОЗИТИВІЗМУ

Конспект лекцій

Відповідальний за випуск Овчаренко В.М.

Редактор Решетилова В.В.

Підписано до друку 25.12.12 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 1,75. Тираж 50. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Українська державна академія залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейербаха, 7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2874 від 12.06.2007 р.

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Кафедра філософії та соціології

В.М. Овчаренко

ФІЛОСОФІЯ ПОЗИТИВІЗМУ

Конспект лекцій

Харків-2014

Овчаренко В.М. Філософія позитивізму: Конспект лекцій. – Харків: УкрДАЗТ, 2014. – 31 с.

Конспект лекцій підготовлено відповідно до робочої програми курсу «Філософія». Він є складовою навчально-методичного комплексу нормативного курсу філософії, яка включає методичні вказівки до семінарських занять, тести, основну і додаткову літературу, питання письмових контрольних робіт і слугує методичним підґрунтям для самостійного вивчення цієї дисципліни під час підготовки до семінарських занять.

У конспекті лекцій розглядаються проблеми, які поглиблюють знання студентів у сфері як філософської, так і загальнонаукової освіти. Велика увага приділяється проблемам стадій технічного розвитку людства та класифікації наук. Ці знання потрібні студентам для усвідомлення складного процесу становлення наук і великого значення інтелектуального розвитку людства. Розглянута тематика сприятиме підвищенню загальноосвітнього та культурного рівня студентів.

Рекомендується студентам всіх напрямків підготовки денної та заочної форм навчання.

Бібліогр.: 16 назв.

Конспект лекцій розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри «Філософія та соціологія» 17 грудня 2012 року, протокол № 5.

Рецензент

проф. В.М. Петрушов

ЗМІСТ

	Вступ	4
1	Причини виникнення і загальна характеристика подальшого розвитку філософії позитивізму	6
2	Вчення Огюста Конта про стадії розвитку людства	13
3	Класифікація наук О. Контом	18
4	Особливості позитивізму Дж. С. Мілля і Г. Спенсера	22
	Список літератури	31

ВСТУП

Позитивізм – це філософський напрямок, який було створено з

тези про те, що все справжнє, істинне, «позитивне» знання може бути отримано лише як результат дослідження окремих спеціальних наук або їх синтетичного об'єднання і що філософія як особлива наука, яка претендує на самостійне дослідження реальності, не має права на існування. Позитивізм оформився в особливе філософське вчення протягом 30-40-х років ХІХ століття і за свою більш ніж півторастолітню історію еволюціонував у напрямку все більш чіткого виявлення і доведення до логічного кінця властивої йому з самого початку тенденції до суб'єктивного ідеалізму.

Першим, хто почав вживати це поняття, був французький мислитель Огюст Конт. Конт проголосив рішучий розрив з філософською («метафізичною») традицією, вважаючи, що наука не потребує будь-якої філософії, яка б стояла над нею. На його думку – наука є сама собі філософія, але це не виключало існування синтезу наукового знання, за яким можна зберегти стару назву «філософії». Така «наукова філософія» зводилася Огюстом Контом та іншими позитивістами до загальних висновків з досліджень природознавчих і суспільних наук. Оскільки перший позитивізм не бажав мати справи з «метафізичними» проблемами, він відкидав як ідеалізм, так і матеріалізм. Недоліки «метафізики», до яких належали, на думку Конта, претензії на розкриття причин і сутностей речей і явищ, повинні бути видалені з науки. Наука не пояснює, а лише описує явища. Вона не відповідає на запитання «чому», а цікавиться питанням «як». Послідовний розвиток цієї тези Конта веде до точки зору феноменалізму. Завданням філософії перші позитивісти вважали узагальнення результатів досліджень науками природних і суспільних явищ та удосконалення логіки як інструменту таких узагальнень. Однак поряд з суб'єктивно-ідеалістичною тенденцією позитивізму Конта, а також Мілля і Спенсера зберігав деякі елементи механістичного матеріалізму, які були характерними для французького Просвітництва ХVІІІ століття. Слідуючи традиціям просвітителів, Конт висловив переконання, що теологічна стадія інтелектуального розвитку людства вже не здатна наблизити його до прогресу і порядку.

Представниками першої, «класичної» форми позитивізму ХІХ століття, крім О. Конта у Франції, були Дж. С. Мілля і Г. Спенсер – у Англії. Саме в Англії позитивізм почав розглядатися

як природне продовження здорового глузду. Позитивізм відкривав можливість науковцям нарешті висловити самі собою зрозумілі ідеї, розуміння яких тепер не вимагало спеціальної філософської культури. Популярність позитивізму – це популярність «здорового глузду». Звернення до позитивізму – це абсолютизація раціональних методів досліджень та опису явищ. Саме тому другим видним представником першого позитивізму – Джон Стюарт Мілль намагався розвинути логіку, удосконалюючи формулювання і правила методу індукції. У нього ми знаходимо чітко визначену позицію індуктивізму. Мілль був переконаний в тому, що наука являє собою результат індуктивного узагальнення емпіричних фактів. Вона розвивається шляхом додавання все нових і нових знань до вже існуючих. Наука починається зі збирання фактів, накопичує їх і узагальнює. В філософії Мілля поняття позитивної науки та індуктивної науки збігаються. Третім видним представником позитивізму – Герберт Спенсер продовжив контівський феноменалізм, підсилюючи в ньому роль механічних понять. На його думку, позитивізм показує, як вчені різними способами досягають найглибших істин, які полягають лише в простій констатації найширших узагальнень у нашому досвіді. Ці істини стосуються взаємовідносин матерії, руху і сили у природі і суспільстві. Вище досягнення наукової філософії полягає, за Спенсером, у тлумаченні всіх класів явищ. Отже, філософія систематизує наш досвід, розкриваючи природні і соціальні закономірності.

1 ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ І ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ ПОЗИТИВІЗМУ

Позитивізм (від лат. *positivus* – позитивний) – це філософський напрямок, який виник у 30-х роках ХІХ століття, а його різновиди існують до наших часів. Термін «позитивізм» введено засновником цього напрямку, французьким філософом Огюстом Контом. Позитивізм в процесі своєї еволюції пройшов чотири основні стадії:

- перша, початкова, пов'язана з іменами О. Конта, Дж. С. Міля, Г. Спенсера та інших;
- друга, емпіріокритицизм, або махізм, (Е. Мах, Р. Авенаріус та ін.) – кінець ХІХ - поч. ХХ століття;
- третя стадія – неопозитивізм, або логічний позитивізм, почалася у 20-х роках минулого століття;
- четверта – постпозитивізм, почалася на рубежі 50–60-х років минулого століття.

З розвитком у першій половині ХІХ століття математики, фізики, хімії виникає мікробіологія, зростає інтерес до самої людини та до соціальних питань. Знання, поєднане з практикою, починає сприйматися як всемогутнє. Довіра до філософії – «цариці наук» – змінилася скептичним ставленням до неї. Незважаючи на різні форми позитивізму, різний час і місце їх формування, всі етапи мають загальні особливості. Претензії традиційної філософії шукати субстанції та причини визнаються в позитивізмі необґрунтованими і непотрібними. Вивченню піддається тільки світ явищ. Філософія як метафізика повинна бути скасована або вона стане наукою, яка узагальнює наукові знання. Позитивізм – філософський напрямок, який стверджує, що джерелом справжнього, «позитивного» знання можуть бути лише окремі конкретні (емпіричні) науки і їх синтетичні об'єднання, а філософія як особлива наука не може претендувати на самостійне дослідження реальності.

Знанням визнавалися лише такі його форми, які давали можливість використовувати його у практичній взаємодії людей з реальною дійсністю. Саме цим і було обумовлено прагнення позитивістів надати науковим знанням вигляду «безпосередньо наданого», «практично корисного».

Розглянемо трохи докладніше етапи розвитку або форми

позитивізму.

Основні ідеї першої форми (етапу розвитку) позитивізму:

- 1) відмова від пошуку суті речей і спрямованість на опис явищ (феноменалізм);
- 2) за принципом індуктивізму впливає свідомо відмова від пошуку абсолютів;
- 3) утвердження ідеалізму в розумінні природи і суспільства і зведення складних процесів розвитку до простого поєднання інтеграції та диференціації;
- 4) негативне ставлення до соціальних революцій та орієнтація на методи соціальної інженерії.

Ідеологічне кредо першої форми позитивізму – прогрес і порядок. Найвідоміші представники – Огюст Конт, Джон Стюарт Мілль і Герберт Спенсер.

Другий етап позитивізму – так званого емпіріокритицизму – був пов'язаний із творчістю Ернста Маха, австрійського фізика і філософа, і швейцарського філософа Ріхарда Авенаріуса. Відмінність даної стадії від попередньої полягала у тому, що основне завдання філософії бачилося не в побудові всеосяжної системи наукового знання, а в створенні теорії наукового знання.

Основоположники «другого позитивізму» поділяють ідею про скасування старої метафізики, про зміну ролі філософії в культурі. Однак на відміну від позитивістів «першої хвилі», які вважали, що філософія повинна займатися створенням єдиної картини світу і класифікацією наук, емпіріокритики бачили завдання філософії в розробленні принципів впорядкування явищ у свідомості самого вченого-дослідника. Термін «емпіріокритицизм», введений Авенаріусом, означає критику досвіду. Досвід – це даність світу суб'єкта, який його пізнає, і яка зафіксована в його свідомості з допомогою тверджень, висловлювань, висновків і аксіом. Зрозуміти особливості значення досвіду може так звана «принципова координація»: немає об'єкта без суб'єкта, як немає суб'єкта без об'єкта. Елементи досвіду як єдності суб'єкта і об'єкта, «Я» і «середовища» нейтральні, тобто залежно від точки зору дослідника вони можуть розглядатися як «фізичні», і як «психічні». Індивід з його нервовою системою і навколишнє середовище утворюють

реальну єдність досвіду. Досвід не дозволяє відокремити від усього видимого і чуттєвого першооснову світу. Нова філософія повинна очистити наш досвід від марних фантазій, непотрібних продуктів розумової діяльності (пошуки причинного зв'язку, уявлення про атоми, про речовинність світу тощо).

Чим менше в нашому досвіді буде наявно різних точок зору, тобто чим менше сил буде витрачено на його створення, тим більш ефективною буде його адаптація. Принцип найменшою витрати сил – основний принцип, яким повинна керуватися філософія, яка повинна перетворитися на критику чистого досвіду. Принцип найменшої витрати сил орієнтує на кумулятивну (збільшення, накопичення) модель розвитку наукового знання, що передбачає безперервність зростання знання, що виключає коливання цього зростання. Кумулятивізм пов'язаний з розумінням наукового знання як опису фактів. Цей висновок зробив Е. Мах, який ввів іншу назву для вказаного принципу. Е. Мах назвав його принципом економії мислення. Мах вважав, що з метою економії мислення опис повинен стати основою наук. Пояснення передбачає залучення непотрібних припущень. Воно не може обійтися без поняття причинності. Ядром кожного опису повинен бути аналіз відчуттів – даних чуттєвого пізнання; наука повинна залишатися експериментальною сферою діяльності. Тоді виникає питання: звідки ж беруться загальні положення в науці? Емпіріокритицизм тісно пов'язує узгодженість наукових тверджень з консерватизмом. Емпіріокритики стверджують, що загальні положення науки мають умовний характер, бо вони є продуктом домовленості науковців.

Третій етап еволюції позитивізму – неопозитивізм, або логічний позитивізм. Логічний позитивізм проголосив основним своїм завданням боротьбу з метафізикою, традиційно розуміючи під нею філософію в цілому, прагнучи поставити себе над боротьбою між матеріалізмом та ідеалізмом. Теоретичним джерелом його став реальний розвиток та загальний стан фізики, математики, логіки, мовознавства. Науку неопозитивісти зводять до фіксації, а потім впорядкування фактів в рамках умовно прийнятої мовної системи. У такому випадку завдання науки обмежується описом її мови. Вихідними передумовами всяких знань логічний позитивізм вважає події і факти, тобто чуттєві дані, що знаходяться у сфері свідомості суб'єкта. Однією з особливостей цієї форми позитивізму є те, що в

ній принципово ототожнюється об'єкт з теорією об'єктів. Це відразу ж знімає питання про існування об'єктивного світу як предмету філософського аналізу зводить філософію лише до пізнавальної проблематики логіки і логічного аналізу мови. Іншою принциповою особливістю неопозитивізму є ототожнення понять «об'єктивний факт» і «науковий факт». Останній приймається як внесений у «протокол» науки з допомогою знакових засобів, тобто як «протокольне речення». Мова науки в логічному позитивізмі будується так: з первинних атомарних висловлювань за правилами логіки виводяться складні речення. При цьому пропозиції науки можуть бути або істинними, або помилковими, або безглуздими. Безглузді пропозиції не є пропозиціями у власному сенсі, а є лише схожими із ними (Р. Карнап). Всі філософські речення, вважав Карнап, також є безглуздими висловлюваннями і не можуть бути перевірені шляхом зведення до атомарних (протокольних) висловлювань, які фіксують той або інший «факт». Звернувшись до семіотичних проблем, вони виділили три галузі відносин: прагматика (відносини мови до того, хто її «споживає»); семантика (відношення між мовою і тим, що позначається); синтаксис (відношення між мовними формами). Все це отримало назву семіотики. Предметом аналізу стали значення слів і знаків взагалі, логічні, лінгвістичні та психологічні проблеми (вони мали важливе наукове і практичне значення для створення в майбутньому кібернетики та обчислювальної техніки).

Специфіка логічного позитивізму полягає в тому, що як метод філософствування виступає сучасна формальна математична логіка. «Логіка є суть філософії», – писав Бертран Рассел, «Філософія», – стверджував Рудольф Карнап, – це «логіка науки». Яке ж ставлення логічних позитивістів до традиційної філософської проблематики?

Щоб відповісти на це запитання, треба згадати, що всі думки, які будь-коли висловлювалися людьми, логічні позитивісти ділять на два взаємовиключних класи, а саме:

- осмислені висловлювання, тобто ті, які можуть бути виражені в логічно оформленій мові;
- безглузді вислови, в яких порушуються правила логіки.

Традиційно філософські, або «метафізичні», висловлювання

логічні позитивісти кваліфікують як безглузді.

Осмислені висловлювання вони поділяють на:

- аналітичні, які тавтологічні за своєю природою і не несуть змістовної інформації.
- синтетичні, які розширюють і доповнюють наші знання.

Висловлювання логіки і математики логічні позитивісти відносять до класу аналітичних, тавтологічних за своєю природою. До синтетичних висловлень у цій класифікації відносяться всі положення емпіричних наук, тобто таких, дослідження яких спираються на експерименти. Питання про істинність висловлювань у цій концепції може вирішуватися двома способами:

- шляхом логічного аналізу їх мовної форми без звернення до якихось фактів;
- через безпосереднє або опосередковане (певними логічними перетвореннями) протиставлення їх даним чуттєвого досвіду.

Питання про істинність аналітичних висловлювань має вирішуватися шляхом логічного аналізу їх мовної форми без звернення до будь-яких емпіричних фактів. А питання про істинність синтетичних висловлювань, згідно з концепцією неопозитивістів, має вирішуватися через безпосереднє або опосередковане протиставлення їх фактам чуттєвого досвіду. Через процедуру перевірки, згідно з логічним позитивізмом, має вирішуватися питання про істинність синтетичних висловлювань. Цю перевірку Р. Карнап назвав верифікацією.

Верифікація висловлювання (перевірка його істинності) полягає в отриманні кінцевого числа висловлювань, які фіксують дані спостережень (безліч так званих протокольних речень), з яких логічно випливає даний вислів.

Отже, зведення всіх осмислених положень емпіричних наук до класу синтетичних висловлювань містить у собі два допущення:

- існує якийсь базовий рівень знання, безліч так званих протокольних речень;
- відносини між науковими поняттями вичерпуються зв'язками

формально-логічного характеру.

Ці два допущення разом з верифікаційним критерієм розкривають зміст поняття «синтетичне речення» і в той же час дають загальне уявлення про розуміння сутності наукового знання неопозитивістами. Зведення неопозитивістами всіх положень науки до класу синтетичних суджень – це певна конкретизація закону Конта – закону підпорядкування уяви спостереженням. Але якщо у Конта сенс цієї формули вельми невизначений, то у неопозитивістів вона означає, що позитивним знанням про світ є знання, виражене у висловлюваннях, зміст яких зводиться до змісту протоколів спостереження.

Отже, колишня філософія, «метафізика», оголошується неопозитивістами нісенітницею.

Що є предметом позитивної філософії з точки зору неопозитивістів? Філософія є не теорія, а діяльність. Зміст цієї діяльності знайшов відображення в тому, як став називатися неопозитивізм з 40-х років ХХ століття – філософія аналізу. Предметом цієї філософії є діяльність з аналізу понять і положень конкретних наук з метою прояснення їх сенсу. Завдання філософа – за допомогою певної логічної техніки здійснити перехід від висловлювань конкретних наук до висловлювань, які можуть бути співвіднесені з чуттєвими даними.

Отже, філософія трактується неопозитивізмом як лише аналітична діяльність, яка спрямована на пошуки сенсу понять і конкретних висловлювань наук. Вона спрямована головним чином на перевірку істинності наукових концепцій. Формальна логіка в неопозитивізмі є головним методом позитивної філософії. При цьому, на думку логічних позитивістів, позитивна філософія повинна аналізувати тільки результати пізнання – поняття і висловлювання конкретних наук. На їх думку, процес пізнання підлягає розгляду тільки психології, а з'єднання воєдино аспектів знання і пізнання не має сенсу.

У 20-30-х роках неопозитивісти спиралися на редуccionістську модель наукового знання, відповідно до якої всі теоретичні положення конкретних наук повністю редуцуються (зводяться) до протокольного, тобто до емпіричного базису. Ця редуccionія (в перекладі з лат. – «зведення», «зменшення») і вважалася в той час

головним завданням аналізу науки. Однак згодом неопозитивістами була висунута гіпотетико-дедуктивна модель наукового знання, згідно з якою:

- наукові узагальнення – по суті гіпотези, а їх створення – це психологічний процес;
- процес вибору, прийняття теорії відбувається суто логічно – шляхом співвідношення висловлювань з фактами.

Бертран Рассел – англійський філософ, логік і математик вважав, що до будь-якої філософської проблеми необхідно підходити з позицій перевірки її засобами аналізу математичної логіки. Рудольф Карнап – найбільш відомий, разом із Моріцом Шліком, діяч Віденського гуртка неопозитивістів, згодом побудував певну систему імовірнісної логіки на базі принципу верифікації.

Четвертий етап еволюції позитивізму – постпозитивізм.

У філософії науки безліч концепцій, які практично доповнили методології неопозитивізму і які досліджують проблеми розвитку наукового знання. Ці концепції отримали назву постпозитивізму. Сам термін «постпозитивізм» вказує на те, що загальною особливістю всіх цих концепцій є те, що всі вони в тій чи іншій мірі спираються у своїх міркуваннях, в постановці та вирішенні питань на позитивістську методологію і починають, як правило, з її критики. Їх інтереси концентруються в основному навколо таких проблем: як виникає нова теорія, якими є критерії оцінки та відбору конкуруючих наукових теорій?

Для постпозитивістського етапу в розвитку філософії науки характерною є відмова від дихотомії емпіричного і теоретичного знання. У постпозитивізмі також зникає протиставлення фактів і теорій, контексту відкриття і контексту обґрунтування. Замість різкого протиставлення емпіричного знання як надійного, обґрунтованого і незмінного, а теоретичного знання як ненадійного, необґрунтованого і мінливого постпозитивізм наполягає на взаємопроникненні емпіричного і теоретичного, на плавному переході від одного рівня знань до іншого і навіть на відносності цієї дихотомії. Представники сучасної філософії науки говорять про «теоретичну навантаженість» фактів, показують, що для встановлення фактів завжди потрібна певна теорія, тому факт

певною мірою залежить від теорії або навіть детермінується нею. Факти, встановлені на основі однієї теорії, можуть відрізнятися від фактів, відкритих іншою теорією. Тому зміна теорії часто призводить і до зміни фактичного базису науки. Загальною особливістю постпозитивістських концепцій є їх прагнення спиратися постійно на історію науки. Позитивізм раніше не мав інтересу до історії, він брав за зразок науковості теорії математичної фізики і вважав, що всі наукові знання у своєму завершеному вигляді оформлюються як аксіоматичні або гіпотетико-дедуктивні теорії. Якщо якісь дисципліни далекі від цього ідеалу, то це свідчило лише про їх незрілість. Представники постпозитивізму головним об'єктом дослідження зробили розвиток знання, тому вони змушені були звернутися до дослідження історії виникнення, розвитку та зміни наукових ідей і теорій.

Особливістю більшості постпозитивістських концепцій є відмова від кумулятивізму – безсумнівної єдиної спрямованості розвитку науки. Якщо для логічних позитивістів прогрес науки сприймався однозначно безсумнівним, то нове покоління філософів науки говорить вже не про безальтернативний розвиток, а про зміни і перетворення наукових знань. Воно ставить під сумнів постулат прогресивного незворотнього розвитку науки.

2 ВЧЕННЯ ОГЮСТА КОНТА ПРО СТАДІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА

Огюст Конт вважав, що він відкрив великий закон, який в його «системі позитивної філософії» доводив існування інтелектуальної еволюції людства. Цей закон він називав також законом трьох стадій. Конт, крім того, передбачав, що згодом цей закон буде застосовуватися навіть в астрономічних дослідженнях.

Згідно із вченням О. Конта, всі наші думки і вислови, як індивідуальні, так і родові, неминуче повинні пройти послідовно три різні теоретичні стадії: теологічну метафізичну і наукову (позитивну).

Перша стадія, хоча спочатку необхідна у всіх суспільних відносинах, повинна відтепер завжди розглядатися як суто попередня; друга – має теж лише тимчасове призначення –

поступово привести до третьої; саме на цій останній, єдиній цілком завершеній стадії, будова людського мислення досягає свого максимуму.

На теологічній, або фіктивній, стадії всі наші думки самі собою віддають перевагу найбільш нерозв'язним питанням і найменш доступним для дослідження предметам. Такий підхід був тоді в повній гармонії з істинно дитячим станом людського розуму. Первісний людський розум у той час був ще не здатним вирішувати найпростіші наукові проблеми, але жадібно і майже виключно шукав початку всіх речей. Людство прагнуло знайти початкові, основні причини різних вражаючих його явищ і способи їх виникнення, прагнуло досягти абсолютного знання. Ця примітивна потреба природно задовольнялася вірою. Для того, щоб краще зрозуміти значення теологічної стадії, яка є результатом все більш систематичного розвитку первісного стану людства, О. Конт виділив три фази її розвитку, а саме: фетишизм, політеїзм і монотеїзм. На думку О. Конта, ці три послідовні фази породили три головні форми сучасної релігії. Фетишизм, як перша головна форма релігії, переважно полягає в тому, що всім зовнішнім об'єктам приписується життя, аналогічне людському. Поклоніння небесним світилам характеризує найбільш піднесену ступінь цієї першої фази теологічної стадії. Ця віра людей спочатку мало відрізнялася від психічного стану, в якому знаходяться вищі види тварин. Хоча фетишизм – це перша форма теологічної стадії, вона існує у деяких народів дотепер.

Друга основна форма теологічного мислення – політеїзм, дуже часто змішується сучасними народами із попередньою формою. Конт вважав, що політеїзм ясно репрезентує умоглядну перевагу вільної уяви, тоді як раніше в людських теоріях перевагу мали інстинкти і почуття. Саме протягом розвитку політеїстичної фази зародився метафізичний стиль мислення, ще недостатньо адекватно оцінений. Більшість людського роду не вийшла ще із теологічної стадії, але належить до її третьої форми – монотеїстичної.

Монотеїзм, у власному сенсі слова, означає неминучий занепад первісного світогляду. Колишнє панування уяви знову замінюється майже непомітним загальним почуттям. Це почуття утворює необхідність підпорядкування всіх явищ незмінним божественним законам. Огюст Конт неодноразово підкреслював, що монотеїзм як

крайній прояв попереднього порядку речей підготував нову стадію інтелектуального розвитку людства – метафізичну. Основною ознакою метафізичної стадії була абстрактність мислення, яка, у свою чергу, створила умови для позитивних досліджень. Тому, на думку Конта, нинішній стан людського розуму був би неможливим без попередніх станів. Він визнавав, що теологічна стадія, існуючи довгий час, була настільки ж необхідною, як і неминучою.

Коли ж теологічні пояснення піддалися у нових західноєвропейських народів зростаючій і руйнівній критиці, то це мало вирішальне значення для розповсюдження метафізичних концепцій. Щоб перемогти нашу вроджену відсталість, потрібно було довгий час вдаватися до привабливих метафізичних ілюзій. Метафізична, або абстрактна, стадія була пов'язана із загальними поясненнями загальноприродних і загальносуспільних проблем. Специфіка метафізичної стадії в еволюції людського інтелекту була пов'язана в першу чергу з абстрактним мисленням. Це мислення показало здатність підніматися майже непомітно від суто теологічного до відкрито позитивного стану.

Головним досягненням метафізичної стадії О. Конт вважав пізнання обсягу розумових сил людства і усвідомлення слабких здібностей нашої природи. Метафізичні методи вичерпали усі свої можливості, коли стало зрозуміло, що вони здатні лише до загальних умовиводів, які важко спростувати або підтвердити. Великим недоліком метафізичної стадії Конт вважав обмаль знань про конкретні явища і події. А це породжує таку суспільну ситуацію, коли, за словами Конта, багато «слабо освічених голів вперто продовжують ще шукати найбільш швидкого та найбільш повного вирішення звичайних питань». Отже, якими б досконаліми не здавалися тепер метафізичні методи, вони дають пояснення, по суті, теологічні і не розкривають таємниць основного способу утворення явищ. Ці методи не відкривають реальних законів природи. На думку Конта, більшості цих законів ми ще не знаємо. Вони будуть відкриті тільки через застосування позитивних методів науки. Однак протягом останніх п'яти століть метафізична стадія, розкладаючи поступово теологічну систему, сама стала заважати розвитку позитивних наукових досліджень. Тому треба якомога швидше остаточно перейти до нової стадії інтелектуального розвитку людства, яку О. Конт назвав позитивною, або науковою.

Основною ознакою позитивної, або реальної, стадії О. Конт вважав закон постійного підпорядкування уяви спостереженням. Саме таке підпорядкування дає можливість розумно пристосовувати знання до людських потреб, тоді як умоглядна логіка попередніх стадій лише породжувала безплідні суперечки. Позитивне знання є істинним, тому що є беззаперечним і корисним для людства. Якщо метафізичні методи створювали лише ілюзію абсолютних знань, то наукові методи утворюють реальне перетворення знань у дійсну силу. Наукові методи, на відміну від метафізичних, здатні значно більше розвинути позитивні поняття. Замість чистої фантазії попередніх стадій, позитивна наука прагне до реальної аргументації та експериментальних фактів. Велике значення позитивної, або реальної, стадії постійно підтверджується непереборним впливом на подальший розвиток людства нових соціальних потреб та ідеалів.

Конт все ж визнавав, що надмірна перевага матеріальних інтересів занадто часто призводила до розуміння знань у сенсі, який сильно компрометував майбутнє науки, породжуючи прагнення обмежувати позитивні методи дослідженнями безпосередньої корисності. Але ця несвідома схильність була обумовлена тільки помилковим і вузьким розумінням співвідношення науки і мистецтва, які страждають від відсутності глибокої оцінки їх значення.

Одним словом, той переворот, який характеризує стан зрілості нашого розуму, полягав у заміні абстрактного визначення причин у власному сенсі слова простим дослідженням законів, тобто постійних взаємовідносин, які існують між явищами. Саме в законах явищ дійсно полягає наука, для якої факти у власному сенсі слова, якими б точними і численними вони не були, є завжди тільки необхідним сирим матеріалом. Розглядаючи ж постійне призначення цих законів, можна сказати без перебільшення, що справжня наука не здатна утворитися з простих спостережень. Вона завжди прагне по можливості уникати безпосередніх досліджень, замінюючи останні раціональним передбаченням, яке складає, на думку Конта, в усіх відносинах головну особливість позитивної філософії. Позитивні дослідження явищ не спрямовані на пошуки відповіді на запитання «чому» виникають ті чи інші явища, обмежуючись запитанням «як» вони існують і взаємодіють. Аналізуючи як найменші, так і найважливіші наслідки таких

взаємодій, вчені здатні дійсно пізнати тільки різні взаємні зв'язки, властивості їх прояву, але ніколи не зможуть проникнути в таємницю їхнього утворення. Наукові теорії прагнуть подати все більш і більш точно зовнішні предмети наших постійних досліджень, залишаючись при цьому позбавленими можливості цілком оцінити справжню структуру кожного з них. Тому Конт вважав, що наукове дослідження має обмежуватися прагненням наблизитися до певної ідеальної межі, якої вимагають наші реальні потреби.

Важливою властивістю позитивного мислення Огюст Конт вважав гармонію між позитивною теорією і практикою. Завдяки цій гармонії позитивне вивчення природи починає тепер користуватися світовим схваленням, саме як раціональна підстава впливу людства на зовнішній світ. Саме тому Конт доповнив закон інтелектуальної еволюції законом технічної еволюції людства. У зв'язку з цим законом філософом були виділені три стадії технічного розвитку, а саме: традиційне суспільство, доіндустріальне суспільство та індустріальне суспільство. Стадії інтелектуального і технічного розвитку в цілому відповідають одна одній. Теологічна стадія (світогляд ґрунтується на релігії) відповідає традиційному суспільству. Метафізична стадія (світогляд засновано на імовірнісному знанні) відповідає доіндустріальному суспільству. Позитивна або наукова стадія (світогляд засновано на наукових фактах) – це стадія індустріального суспільства.

Вчення Огюста Конта про стадії розвитку людства в цілому було інтерпретацією вчення відомого французького соціаліста Сен-Сімона (Клода Анрі де Рувруа) (1760-1825 рр.), у якого Конт працював особистим секретарем з 1818 по 1824 роки. Незважаючи на те, що пізніше Конт переглянув своє ставлення до революційних змін у суспільстві, вплив соціалістичних ідеалів на його оцінку, як індустріального розвитку, так і ролі найманих робітників – пролетаріїв у суспільстві був дуже значним. Так, наприклад, призначенням позитивної філософії у цілому Огюст Конт вважав узагальнення індивідуального і суспільного життя. Праця, на його думку, найбільш наближена до природи у пролетаріїв, тому вони у свій вільний час можуть займатися позитивною філософією. А вільний час буржуазії спрямовано на розтрату капіталу, тому позитивізм – це пролетарська філософія. Ідеалом суспільного

розвитку О. Конт проголосив «прогрес і порядок». Перш за все істинна позитивна філософія узгоджує одночасно вимоги прогресу і порядку. Для цього їй достатньо поширити на соціальні явища тенденцію, яка цілком відповідає її природі і яку вона тепер зробила звичайною у дослідженнях природи. У будь-якому питанні позитивне мислення завжди призводить до встановлення точної елементарної гармонії між ідеями порядку та ідеями прогресу. Для нової філософії порядок становить завжди основну умову прогресу і, навпаки, прогрес є необхідною метою порядку.

Отже, прогрес і порядок може забезпечити лише одна філософія – позитивізм. Головною причиною безпорядку є співіснування трьох стадій, тому треба швидше перейти до реального позитивізму.

3 КЛАСИФІКАЦІЯ НАУК О. КОНТОМ

Сучасне Конту суспільство перебувало, на його погляд, у критичному стані анархії і дезорганізації, після того як теологічні і метафізичні спроби його духовного об'єднання зазнали повної невдачі. З такого тяжкого стану людство не могло бути виведено окремими науками, тому що кожна з них, маючи свій спеціальний предмет, не була здатна виконати загальне завдання духовної реорганізації. Вирішити з успіхом цю задачу була б у змозі тільки така система, яка з всеосяжним характером колишньої теології і метафізики поєднувала б достовірність точної науки. На думку Конта, такою системою є позитивна філософія, тобто така, яка заснована не на фантазії і абстрактному мисленні, як теологія і метафізика, а на беззаперечному фактичному матеріалі наук. Наукова філософія тому і є позитивною, що вона виконує функцію узагальнення наукових фактів. Кожна наука у своїй окремій галузі пояснює безліч фактів, зводячи їх до певної єдності. Такі єдності називаються законами, які відображають постійний зв'язок явищ і подій, їх спільності, співіснування, послідовності тощо. Поширюючи пізнавальний процес на всю галузь наукового дослідження, філософія повинна, вважав Конт, встановити зв'язок між предметами окремих наук, а по-суті, – між самими науками. Позитивна філософія не має свого особливого змісту. Вона тільки визначає і

систематизує загальний порядок функціонування окремих наук. Підґрунтям позитивної філософії є, таким чином, класифікація або «ієрархія» наук.

Отже, завданням позитивної філософії Огюст Конт вважав опис, систематизацію та класифікацію конкретних результатів та висновків наукового пізнання. Наука не повинна задаватися питанням: **чому** відбувається явище, а тільки обмежуватися описом того, **як** воно відбувається. Така відмова від дослідження кінцевих причин і сутностей явищ в подальшому стала одним із найважливіших постулатів позитивізму.

Наукове знання, на думку Конта – це найвищий щабель розвитку знання. Найціннішим видом знання є наукове (позитивне), а його властивості – достовірність, точність, корисність. Метафізика, навпаки, має інші властивості, а саме: неточність, недостовірність, марність.

Огюст Конт відкинув принцип класифікації наук, запропонований у XVII столітті англійським філософом Френсисом Беконом, на основі трьох різних пізнавальних здатностей людини: пам'яті, уяви, розуму.

На думку Конта, всі ці здатності застосовуються в усіх науках. Сам він для побудови класифікації наук використовував такі три принципи:

- рух від простого до складного.
- рух від абстрактного до конкретного.
- рух від стародавнього до нового згідно з ходом історичного виникнення і розвитку наук.

У підсумку ієрархія наук в класифікації Огюста Конта, яку він запропонував у «Курсі позитивної філософії», виглядала таким чином:

- 1) математика (в перших варіантах математика – універсальний метод розв'язання наукових завдань, а не окрема наука);
- 2) астрономія;
- 3) фізика;
- 4) хімія;
- 5) біологія (фізіологія);

б) соціологія (раніше – соціальна фізика).

Починаючи з найбільш загальної або широкій за обсягом і простої за змістом науки – математики, – Конт розташував усі інші галузі знання у порядку зменшення загальності і простоти, або зростаючої специфікації і складності. У цьому порядку Конт відзначив шість головних ступенів, яким відповідають шість основних наук: математика, до якої відносилася і теоретична механіка, астрономія, фізика, хімія, біологія і соціологія. При подальшому розчленовуванні цих наук Конт керувався ще двома відносними точками зору, а саме: протиставленням, по-перше, – між абстрактним і конкретним і, по-друге, – між перебуванням і зміною, або статичними та динамічними властивостями явищ. Позитивні науки засновані на точних вимірюваннях, а тому перша в класифікації наука – математика; астрономія ґрунтується на математичних законах «небесної механіки»; фізика заснована на математиці і законах механіки; хімічним тілам притаманні механічні закони і в них розкривається новий природний закон: кратного співвідношення частин в молекулярних складових одиницях. Живим тілам притаманні закони механічні і хімічні, і у вивченні їх відкривається новий природний закон: організації та зростання, закон розвитку або еволюції; всі ці закони, згідно з класифікацією, властиві соціальним явищам, які є найважливішими для дослідження.

Конт вважав, що з усіх абстрактних наук саме соціологія є найбільш складною, тому що найбільш складним є об'єкт цієї науки (людське суспільство), тому не існує іншої галузі знання, де існувало б стільки міфів і яка б настільки безпардонно використовувалася політиками. Тому сама позитивна соціологія (або соціологія як наука) повинна стати фундаментом, на який будуть спиратися всі програми політичних перетворень. Війни, революції, злидні, голод, протиріччя в суспільстві є результатом нашого неуміння в соціології, тому що й досі до кінця не розуміємо законів розвитку суспільства. Звідси основне завдання соціології – раціональна організація діяльності з перебудови суспільства.

Порівнюючи численні утопічні проекти створення ідеального суспільства з точними прогнозами фізики, він прийшов до висновку, що необхідно і в суспільних науках відмовитися від утопій і перейти

до дослідження конкретних фактів соціального життя, ретельно описувати їх, систематизувати і узагальнювати. Соціальна організація, як і будь-який організм, являє одне ціле або одиницю, складену природно з різнорідних частин. В соціальних дослідженнях Конт відкидав філософію як вчення, яке нав'язує свої принципи.

Основний закон соціології Конта: «любов як принцип, порядок як підстава, прогрес як мета». В такому суспільстві революції зайві, вони начебто патології, в ньому панує солідарність різних груп і класів, а оскільки суспільство є гармонійним, то всі класи прагнуть зберегти матеріальні й духовні надбання.

Минулі типи відносин треба подолати, але не шляхом революційної боротьби, а розповсюдженням науки на процеси виховання і навчання, зберігаючи при цьому все історично найцінніше. Наприклад, найбільш позитивним у теологічній стадії є ідея любові, але предмет любові уявляється за межами нашого світу і тому любов в людському світі було втрачено. Любити треба в цьому світі, в реальному житті. Конт виступив за любов не до бога, а насамперед до людини і людства. У розробленій програмі перебудови суспільства Конт пропонував перетворити «позитивну філософію» на нову релігію всього людства. Вчені і артисти, які, на його думку, втілюють у життя ідею співпраці розуму і почуттів, перетворюються на «позитивне духовенство». Вихованням людей повинні керувати в першу чергу філософи-позитивісти, головним принципом його мусить бути сувора моральна дисципліна.

Конт завжди підкреслював, що свій курс він назвав курсом позитивної філософії, а не курсом позитивних наук. Науки розглядаються у зв'язку з визначенням того, як кожна з них співвідноситься із всією позитивною системою, які застосовує істотні методи і які має результати. Позитивна філософія повинна вивчати спільні наукові положення, узагальнення, методи наукових досліджень тощо.

4 ОСОБЛИВОСТІ ПОЗИТИВІЗМУ ДЖ. С. МІЛЯ І Г. СПЕНСЕРА

Засновником позитивізму в Англії став Джон Стюарт Мілль (1806-1873 рр.), а продовжив і суттєво розвинув Герберт Спенсер (1820-1903 рр.), який вважається третім видатним представником філософії позитивізму. Подібно до Огюста Конта вони відмовляють філософії у необхідності пошуків суті речей, незмінних субстанцій, висуваючи на перше місце завдання простого опису явищ. Аналізуючи найважливіші принципи подібного опису, як Дж. С. Мілль, так пізніше і Г. Спенсер, віддають належне індуктивному методу досліджень, залишаючи дедукцію головним методом наук. Розвиток наук як процесу пізнання законів природи і суспільства здатен, думку англійських позитивістів, позитивно вплинути на вирішення соціальних проблем. Науки здатні навіть на більше, наприклад, Г. Спенсер пропонував спиратися на еволюційну теорію Ч. Дарвіна для пояснення соціальних змін і зведення складних процесів розвитку суспільства до простого поєднання інтеграції та диференціації. Звідси характерна риса англійського позитивізму – негативне ставлення до соціальних революцій та орієнтація на методи соціальної інженерії.

Джон Стюарт Мілль був сином і учнем англійського економіста, психолога і філософа Джемса Мілля, добре знав твори економіста Давида Рікардо і вчення філософа Давида Юма. З 1841 по 1844 роки Джон Стюарт Мілль листувався із Огюстом Контом, філософські та соціологічні погляди якого вплинули на нього. Пізніше Мілль написав також безліч журнальних статей, присвячених різноманітним питанням філософії, політики, економії та літератури. У галузі філософії головним твором Дж. С. Мілля є його «Система логіки силлогістичної та індуктивної» (1843), яка більш відома у скороченій назві «Система логіки». Головна заслуга Мілля у філософії – це ретельна розробка індуктивної логіки як наукового методу. Досліджуючи індуктивне «наведення», Дж. С. Мілль намагався зблизити індукцію і дедукцію. Тому, як правило, індукцію він розглядав переважно як експериментальний метод, основи якого заклав ще Френсис Бекон у «Новому Органоні». Але на відміну від Френсиса Бекона Джон Стюарт Мілль послідовність подій розглядав не як матеріальні явища, а як психологічні асоціації. Він погоджувався з висновками Давида Юма і вважав, що знання послідовності і співіснування явищ є єдиним доступним нам знанням. Таким же було ставлення у Мілля і до наук.

Подібно до Юма Мілля перетворив науки на різновид психології.

Твори Огюста Конта підвели Джона Стюрта Мілля до думки, що потрібен новий метод. Цей метод повинен бути науковим, але багато в чому відмінним від методів фізики або хімії, щоб його можна було застосовувати до дослідження суспільства. Створивши такий метод, він міг сподіватися доповнити свою «Систему логіки», над якою вже почав працювати. Найважливішим завданням цього твору було створення того, що Мілля називав «логікою моральних наук» (говорячи сучасною мовою – «методології соціальних наук»). Але щоб мати можливість систематичного розвитку спеціальної логіки моральних наук, потрібно було розробити загальну логіку. Тут від Конта Міллю не було чого запозичити. На думку Мілля, Конт був цікавим, доки описував методи дослідження, але він не забезпечив свій опис критерієм істинності. Здається, він навіть не визнавав можливості розрізнення між істинними і помилковими висновками. Конт задовольнявся лише описом методів науки, тоді як Мілля ж хотів їх обґрунтувати.

Логіка, за словами Міля, є теорією доказу, а психологія встановлює закони, за якими в нашій свідомості виникають і систематизуються почуття, враження та ідеї. Логіка повинна встановлювати ясні і безсумнівні правила для розрізнення істини і хибі, правильних висновків і помилкових. Критерієм істини Мілля вважав досвід. Істинним висновком можна назвати тільки такий, що суворо узгоджується з об'єктивною реальністю, з емпіричними фактами. Все наше знання має дослідне походження. На думку Мілля, апріорних (додосвідних) істин, тобто істин, незалежних від досвіду, не існує. Математичні аксіоми, незважаючи на те, що заперечення їх здається нам немислимим, виникають точно так само внаслідок досвіду, а не мислимість заперечення їх залежить тільки від їх загальності, а також від простоти й нескладності сприйняття простору і часу, з якими має справу математика. Досвід і спостереження є підставою не тільки індукції, тобто умовиводу від одиничного до загального, але також і дедукції, тобто умовиводу від загального до конкретного. Із суто формального погляду в будь-якому вислові силогізму вже міститься висновок, і тому б силогізм не розширював нашого знання, якби при формулюванні силогізму ми дійсно виходили з загальних положень. Насправді при всякому дедуктивному «виведенні» ми починаємо не від загальних, а від одиничних положень. Коли я роблю висновок, що я є, тому що всі

люди смертні, то істинною підставою мого умовиводу є спостереження, що всі люди, які жили раніше мене, померли. Висновок робиться не із загального положення, а з окремих поодиноких випадків, колишніх об'єктів спостережень. Таким чином, і в силіогізмі джерелом нашого знання залишається досвід спостереження.

Головною заслугою Мілля у філософії позитивізму вважається розробка теорії індукції. Він встановлює чотири методи, за допомогою яких індуктивним шляхом можна знайти причину явища: методи згоди, відмінності, залишків і супутніх змін. Однак Мілля не належить, до абсолютних прихильників індуктивного методу, як більшість англійських філософів емпіричної школи у XVII столітті. Навпаки, на думку Мілля, головним методом відкриття істини є дедукція, кращим прикладом якої може служити відкриття Ньютоном закону тяжіння.

Індукцію не можна застосовувати, вважав Дж. С. Мілля, до всіх більш складних випадків, коли кілька сил діють одночасно і жодна з них не може бути виключена. У таких умовах необхідні більш складні прийоми. Наприклад, закон дії кожної окремої сили вивчається окремо, потім робиться висновок комбінованої дії їх всіх, потім висновок додатково перевіряється спостереженнями. Це і є той дедуктивний метод (що складається з трьох частин – індуктивного дослідження, висновку та повірки), який більш за все сприяв успіхам наук. На думку Дж. С. Мілля, будь-яка наука прагне стати дедуктивною, але тільки астрономія і фізика досягли цієї стадії, інші ж ще перебувають у стані емпіризму.

«Система логіки» Мілля не проклала нових шляхів у сфері людської думки, не відкрила нових горизонтів для науки, вона лише частково розвиває думки інших, особливо Гершеля, статті якого про значення індукції були опубліковані незадовго до появи цього твору. Саме висновки Гершеля сильно вплинули на Мілля. Головний результат «Системи логіки» Мілля полягав у тому, що її вплив не обмежився філософськими колами, але поширилося й на вчених біологів, серед яких багато цінували її за позитивно-науковий підхід до проблем методології.

Разом з цим, логічні дослідження Мілля дозволили розвинути логічну семантику. Він обґрунтував ідею «співозначення» (коннотації), коли слово означає певний предмет і його властивість

(атрибут). Тут коннотація від латинського «connotatio» – «спільно означати», – це коли розуміється не пряме, а опосередковане значення слова. Отже, співозначенний (коннотативний) термін прямо вказує на предмет, а опосередковано – на його властивість або ознаку цього предмету. Так терміни «Джон», «Лондон», «Англія» означають тільки предмети, а «довжина», «добročесність», «почервонілість» означають лише властивість і тому не є співозначеними, тобто вони неконнотативні. Коннотативними ж, на думку Мілля є такі терміни як «людина», «тварина», «хвора», «смертна». Будь-яке судження, вважав Мілля, є поєднанням слів. «Усі люди смертні», наприклад, з'єднує два коннотативних слова: «люди» і «смертні». Тут поняття атрибуту передують поняттю класу предметів, оскільки клас може бути визначений лише як сукупність предметів, що володіють певним загальним атрибутом. Тому фраза «усі люди смертні» вказує насамперед на те, що «атрибути людини завжди супроводжуються атрибутами смертності». Ознакою справжнього дедуктивного «виведення» Мілля вважав рух від відомого до раніше невідомого. Якщо прийняти, що безпосередній висновок існує на словах, а індукція є «дійсним» висновком, то виникає проблема: чи є силогізм подібним індукції або безпосередньому висновку. У Мілля це завжди перехід від досвіду до загального судження. Найважливішим тут є отримання нового знання, а не метод сам по собі. Наприклад, з нашого досвіду конкретних випадків ми робимо висновок, що інші люди, наприклад Сократ, теж повинні вмирати. Таким чином, висновок робиться з конкретних випадків, а не із загальної думки, як вважала традиційна логіка, до ще одного конкретного випадку.

Мілля розглядав індуктивну логіку як загальну методологію наук. Свою «Систему логіки» він почав із дослідження того, що називав «природою твердження», аналізуючи різницю між одиничними і загальними іменами, конкретними і абстрактними поняттями, коннотативними і неконнотативними термінами. Мілля зробив висновок, що терміни означають лише щось конкретне, а загальні терміни не виявляють нової сутності, відмінної від сутності конкретних явищ, які разом складають це загальне.

Значну увагу в філософії Мілля відведено правам людини. Для обґрунтування прав людини відносно держави і суспільства Мілля виходив, згідно з утилітаристською традицією, з принципу користі –

як індивіда, так і суспільства в цілому. У своїх філософських поглядах Дж. С. Мілль стояв на позиціях феноменалістичного позитивізму. Він вважав, що все наше знання народжується з досвіду, предмет якого – наші відчуття. Перебуваючи під впливом О. Конта й поділяючи деякі його погляди, Дж. С. Мілль, проте, не визнавав його соціально політичних поглядів. На думку Мілля, Конт захищав систему духовного і політичного деспотизму, ігноруючи свободу особистості. Аналізуючи проблему людської свободи, Мілль зробив висновок, що влада має право втручатися в дії людей лише в тому випадку, якщо вони завдають шкоди іншим людям. Мілль завжди виступав за відкриті дискусії і, будучи прихильником прогресивного лібералізму, першим у новій історії висунув ідею надання жінкам загального виборчого права. Він підтримував боротьбу робітників за представництво в англійському парламенті та боротьбу за права афроамериканців у США. Як соціальний філософ і один із лідерів прогресивного лібералізму Джон Стюарт Мілль був впевнений, що всі дорослі люди в принципі рівноправні і політично, і юридично. Соціальне походження, раса, стать не мають ніякого значення в тому сенсі, що всі особи мають природні права незалежно від біологічних і соціальних обставин. Працюючи над цими питаннями, Мілль тісно співпрацював з Гаррієт Тейлор, у співавторстві з якою видав трактат «Про свободу» (1859 р.).

Англійський філософ, соціолог, економіст Герберт Спенсер був третім видатним представником позитивізму, який значно збагатив предмет філософії в ХІХ столітті. Він отримав вищу технічну освіту, працював інженером на залізниці (1837-1841 рр.), потім був заступником головного редактора журналу «Економіст» (1848-1853 рр.), а більшу частину життя провів як кабінетний вчений. Герберт Спенсер добре знав Джона Стюарта Мілля, але на відміну від останнього він не був логіком у вузькому сенсі цього слова. Як і Мілль, Спенсер ніколи не займався викладацькою діяльністю, незважаючи на неодноразові запрошення. Позитивізм О. Конта вплинув не тільки на Дж. С. Мілля, але й на Г. Спенсера. Це не дивно, тому що Спенсер неодноразово зустрічався з Контом під час поїздок до Франції. Діяльність Спенсера стала прикладом того, як зростав вплив філософа пропорційно кількості опублікованих ним книжок. Саме у другій половині ХІХ століття популярність Герберта Спенсера постійно зростала, спочатку, як це не дивно, у США, а

потім і в Англії. З 1862 по 1896 рр. Герберт Спенсер опублікував велику кількість творів. Найвідоміші з них: «Основні начала» (1862 р.), «Основи біології» (1864-1867 рр.), «Основи психології» (1870-1872 рр.), «Основи соціології» (1876-1896 рр.), «Система синтетичної філософії» (1862-1896 рр.).

Філософія Спенсера стала подальшим розвитком позитивізму Конта, хоча Спенсер і заперечував свою залежність від його поглядів. У традиціях позитивістської соціології Спенсер, спираючись на дослідження Ч. Дарвіна, запропонував використовувати еволюційну теорію. Проте на противагу Конту він зробив акцент не на тому, що змінюється в суспільстві на різних етапах людської історії, а на те, чому відбуваються соціальні зміни і чому в суспільстві виникають громадянські конфлікти й соціальні революції. Спираючись на еволюційну теорію Ч. Дарвіна, Г. Спенсер обґрунтовує постулат, згідно з яким зміни відбуваються в суспільстві по мірі того, як його члени пристосовуються або до природного середовища, або ж до середовища соціального. Як докази і обґрунтованість свого постулату Спенсер приносить численні приклади залежності характеру людської діяльності від географії місцевості, кліматичних умов, чисельності народонаселення і т. д. За Спенсером, еволюція фізичних і інтелектуальних здібностей членів суспільства знаходиться у взаємозалежності з еволюцією соціальною. Звідси випливає, що якість життя членів суспільства, характер економічних відносин і політичних структур залежать від середнього рівня розвитку народу. Звідси Спенсер зробив висновок, що усі спроби штучно підштовхнути соціальну еволюцію з допомогою, наприклад, регулювання попиту і пропонування в економіці, або радикальних реформ у політичній сфері без урахування властивостей окремих осіб, які складають суспільство, повинні обернутися катаклізмами і непередбачуваними наслідками.

В соціології Герберт Спенсер виступив як еволюціоніст, тому його позитивізм називають також англійським еволюціонізмом. На його думку, суспільство як «соціальний агрегат» нагадує біологічний організм: воно росте, ускладнюється і переживає певні стадії свого розвитку, а його складові частини живуть менше, ніж інтегральне ціле, тобто весь «організм». Тому Спенсер виступав за поступовий прогрес, він був проти швидких змін, які відстоювати

можуть, на його думку, лише люди, які мріють про революцію. Рівновага і поступовість розвитку – такою уявляв собі формулу соціального прогресу Спенсер. Політичним ідеалом Г. Спенсера, як і Дж. С. Мілля, був класичний лібералізм. Він завжди відстоював необхідність політичної опозиції.

Використовуючи для дослідження соціального розвитку поняття біологічної еволюції (пізніше це отримало назву соціал-дарвінізму), Спенсер багато в чому сприяв популяризації ідей «природного відбору» і «боротьби за існування» в суспільстві.

Досліджуючи походження всіх живих тіл, а таким, як вже відомо, Г. Спенсер вважав і суспільство, він поставив перед собою завдання здійснити якомога більше емпіричних узагальнень для доказу істинності еволюційної концепції. Це дозволило б йому стверджувати з більшою впевненістю, що еволюція відбувалася і здійснюється у всіх структурах суспільства, в тому числі в науці і мистецтві, в релігії і філософії. Процес еволюції спрямований у бік досягнення рівноваги сил. Прогрес, як правило, передбачає загальну диференціацію, посилення структурної організованості. Але потім настає нова стадія порушення рівноваги. Таким чином, виходить, що еволюційний процес зовсім не завжди прогресивний, що, однак, не скасовує переваги загальної тенденції до відновлення рівноваги. Отже, процес еволюції не є прямолінійним.

Спенсер показав, що еволюція є невід'ємною рисою всього світу, який нас оточує, і спостерігається не тільки у всіх колах природи, але і в науці, мистецтві, релігії та філософії. Аналізуючи процес еволюції, Герберт Спенсер виділяв три її види: неорганічну, органічну і надорганічну. Особливу увагу він приділив аналізу надорганічної еволюції у творі «Основи соціології». Герберт Спенсер зробив висновок, що чим менш розвиненими є фізичні, емоційні та інтелектуальні здібності людини, тим сильніше її залежність від зовнішніх умов існування, найважливішою частиною яких може бути відповідна спільна освіта. У боротьбі за виживання окремі люди і спільноти здійснюють ряд ненавмисних дій, об'єктивно визначених функцій. Саме ними визначаються певні організації та структури, відповідні інститути контролю за поведінкою членів груп. Такі організації первісних людей сучасним людям можуть здатися дуже дивними, навіть

непотрібними. Але для нецивілізованих людей, вважав Спенсер, вони необхідні, оскільки виконують певну соціальну роль, дозволяють племені здійснювати відповідну функцію, спрямовану на підтримку його нормальної життєдіяльності. Отже, надорганічна еволюція – це предмет соціології, яка займається як описом процесу розвитку суспільства, так і формулюванням основних законів, за якими ця еволюція відбувається.

Структуру суспільства Спенсер порівнював з біологічним організмом: окремі частини є аналогом окремих частин організму, кожна з яких виконує свою функцію. Він виділив три системи органів у суспільстві (соціальних інститутів) – підтримуючу (виробництво), розподільну (комунікація) і регулятивну (управлінська система). Будь-яке суспільство, щоб вижити, має пристосовуватися до нових умов навколишнього середовища – так відбувається природний відбір. В ході такого пристосування (адаптації) відбувається все більш сильна спеціалізація окремих частин суспільства. В результаті, як і живий організм, суспільство еволюціонує від простих форм до більш складних. Звідси ставлення Спенсера до держави, яке є протилежним платонівському, а саме: держава повинна упорядковувати взаємовідносини людей і захищати їх інтереси. На його думку, ніколи не можна жертвувати добробутом громадян заради держави, навпаки, держава існує для блага і добробуту громадян.

Якщо позитивізм Мілля можна назвати індукційним, то позитивізм Спенсера часто називають еволюційним позитивізмом чи просто «еволюціонізмом». Але першим завданням, яке поставив перед собою Спенсер у своїх дослідженнях, був проект створення «синтетичної філософії». Синтетична філософія – це енциклопедична система всіх наукових знань. Філософія, в розумінні Спенсера, займається феноменами, що мають чуттєвий характер і піддаються систематизації. Ці феномени обумовлені пізнавальними здібностями людини, але вони є проявом у свідомості нескінченного і безумовного, що людина отримує у досвіді.

Різниця між підходом філософії й науки, за Спенсером, суто кількісна, вона залежить від ступеня узагальнення ними феноменів свідомості. Всі знання Спенсер поділив, по-перше, на знання необ'єднане (це, в основному, повсякденне знання), по-друге, на знання частково об'єднане, тобто наукове знання, яке розширює і систематизує факти буденного досвіду і служить засобом адаптації

людини до зовнішнього середовища. І, по-третє, філософія виявляється повністю об'єднаним знанням. Вона підрозділяється на загальну філософію і спеціальну філософію. Перша покликана тлумачити головні поняття, тобто здійснювати концептуальний аналіз. Друга погоджує ці поняття з емпіричними фактами різних предметних галузей, тобто інтерпретує їх.

Герберт Спенсер був дуже релігійною людиною, тому він прагнув примирити науку із релігією за допомогою філософського агностицизму. За Спенсером, таємниця – перший крок науки і перший крок релігії. Але, на відміну від класика німецької філософії Іммануїла Канта, Герберт Спенсер розділяв науку і релігію не як автономні сфери, а як продовження пошуків розв'язання однієї проблеми різними способами: матерія, рух і сила являють собою лише символи божественної «невідомої реальності». Спенсер був впевнений, що існують закони, які раціонально пізнати неможливо. Подібно до Огюста Конта, Герберт Спенсер розумів мету наукового дослідження як упорядкування і гармонію. Але головним завданням філософії він вважав об'єднання, узагальнення і систематизацію наукового знання. Філософія – це повністю об'єднане знання. Інша філософія безплідна. Тому наука об'єднана із релігією – сама собі філософія.

Спенсер також створив систематизацію наук, відмінну від контівської. Усі науки він поділив на абстрактні і конкретні. Абстрактні науки – це лише логіка, математика і теоретична механіка. Вони мають справу з ідеальними об'єктами, тоді як конкретні науки описують реальні процеси і речі. Тому у Спенсера, на відміну від Конта, фізика, хімія, астрономія і біологія – це науки конкретні, а не абстрактні.

Отже, Герберт Спенсер – англійський філософ, головний представник позитивістського еволюціонізму, отримав у другій половині ХІХ століття широку відомість і визнання. Під філософією він розумів абсолютно однорідне, цілісне, засноване на конкретних науках знання, яке досягло універсальної об'єднаності, тобто досягло вершини пізнання закону, який охоплює весь світ. Згідно з Спенсером, цей закон полягає в загальному розвитку або еволюції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1 Асмус В.Ф. Огюст Конт // В.Ф. Асмус Историко-философские этюды. – М., 1984. – С. 203-216.

2 Ассоциативная психология // Г. Спенсер. Основания психологии; Т. Циген. Физиологическая психология. – М., 1998. – С. 560.

3 Історія економічних вчень: Навч. посібник / За ред. В.В. Кириленка. – Тернопіль, 2007.

4 Коломийцев В.Ф. Социология Герберта Спенсера // Социологические исследования. – 2004. – № 1. – С. 37 – 44.

5 Конт О. Дух позитивной философии: Слово о положительном мышлении / Пер. с фр. – 2-е изд. – М., 2011. – 80 с.

6 Конт О. Курс позитивной философии. Антология мировой философии. – М., 1971, – Т. 3. – С. 584-586.

7 Конт О. Общий обзор позитивизма / Пер. с фр. И.А. Шапиро; Под ред. Э.Л. Радлова. – 2-е изд. – М., 2011. – 296 с.

8 Кремень В.Г. Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник. – К., 2005. – 528 с.

9 Кривуля О. М. Філософія: Навчальний посібник. – Х., 2010. – 592 с.

10 Милль Дж. С. Огюст Конт и позитивизм / Пер. с англ. И.И. Спиридонова. – 4-е изд. – М., 2011. – 176 с.

11 Реале Д., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. – Т.4: От романтизма до наших дней. – С.Пб., 1997. – С. 191.

12 Социологическая концепция Герберта Спенсера // История буржуазной социологии XIX — начала XX века / Под ред. И.С. Кона. – М., 1979. – С. 40-52.

13 Спенсер Г. Личность и государство / Пер. с англ. М.Н. Тимофеевой; Под редакцией В.В. Битнера. – С.Пб., 1908.

14 Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские / Пер. с англ. под ред. Я.А. Рубакина. – Том 1. – М., 2001.

15 Спенсер Г. Синтетическая философия (в кратком изложении Говарда Коллинза). – К., 1997.

16 Субботин, А. Л. Джон Стюарт Милль об индукции. – М., 2012. – 76 с.

